

Коста Милутиновић

О НЕКИМ ПОКУШАЈИМА УНИЈАЋЕЊА У ДАЛМАЦИЈИ И БОКИ У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ XIX ВЕКА

I. — Први покушај уније под Млетачком Републиком. — У историјској литератури о прошлости наших народа у Далмацији и Боки већ је истакнуто да први покушаји наметања уније православним Србима у Далмацији и Боки датирају још из времена владавине Млетачке Републике. Главни прогатаониста политике унијаћења у Далмацији и Боки у XVIII веку био је Виццо Змајевић.¹ У свом спису *Огледало истине (Specchio della verità)*, Змајевић је у 12 опсежних поглавља овако изложио језгру „римокатоличког црквеног учења за далматинске римокатолике“:

„У Далмацији није била никада толерирана шизматичка грчка вјера. Кад дође у XVI. вијеку у Далмацију грчки стратиоти, они су били одмах потчињени духовној власти латинских бискупа, и допуштено им је било само да врше богослужење по грчком обреду, те су тако живјели у Далмацији као грчко-сједињени све до пада Млетачке Републике, када се опет отргоше од римске цркве и претворише у шизматике. У исто су вријеме дошли у Далмацију из турских провинција и Срби. Ови Срби, који су били не само шизматици него и јеретици, нијесу се хтјели добровољно покорити власти латинских бискупа, и млетачки сенат морао их је силом на то принудити и сматрао их је за грчко-сједињене. Одметнуше се они од римске

---

¹ В. Змајевић (Пераст, 1670 — Задар, 1745), студирао теологију у Риму, био је барски надбискуп, примас Србије и апостолски визитатор за Србију, Албанију, Македонију и Бугарску, затим задарски надбискуп, али истовремено и апостолски визитатор за турски Балкан. „У Ватикану и у Млецима Змајевић је уживао велик углед. Био је инспиратор тадашње политике римске курије на Балкану...“ (Круно Крстић, *Enciklopedija Jugoslavije*, VIII, 528). Најверодостојнију карактеристику и оцену Змајевићевог рада дао је Јован Радонић (*Римска курија и јужнословенске земље од XV до XIX века*, САНУ, Београд 1950, CLV).

цркве кад је престала млетачка влада у Далмацији. Од тог одметничког народа и његове цркве мора се клонити сваки прави син римске цркве и избјегавати свако опћење“.²

Змајевићеви следбеници на истом положају наставили су са истом претераном ревношћу његову политику даљег наметања уније Србијама у Далмацији. За трајања прве аустријске владавине (1797—1805) католички бискупи наставили су верску политику коју је инаугурисао Змајевић у Далмацији и Боки.

II. — Унијатско опредељење Венедикта Краљевића. — За време краткотрајне француске управе у Далмацији (1805—1813), у духу познате верске толеранције, пропагиране од велике француске револуције па даље, престали су верски прогони православних Срба у Далмацији и Боки и дата је слобода вероисповести припадницима свију вера на територијама које су дошле под француску управу. Осим тога, укинута је феудални поредак и прокламована грађанска равноправност. Француска управа много је учинила за напредак ове неразвијене и заостале покрајине.³

Француска управа заузела је према Србима у Далмацији и Боки од почетка толерантан став. На предлог Винценца Дандоле, цивилног гувернера Далмације, Наполеон је потписао указ, проглашен 19. IX 1808, о уређењу православне цркве у Далмацији, са једним епископом на челу, о формирању конзисторије и о оснивању богословије за образовање православног клера. Истим указом одређено је сазивање црквено-народне скупштине, која ће имати да донесе одговарајуће одлуке са конкретним појединостима. Присуствовало је 40 представника из целе Далмације и Боке. Скупштина је отворена у Задру, у цркви Св. Илије, 30. XI 1808. Одржано је укупно осам седница, на којима су донесене

² V. Zmajevich, *Specchio della verità* (рукопис), 1721. Е.Н.М. (Епископ Никодим Милаш), *Православна Далмација, Историјски преглед*, Нови Сад 1901. Пада у очи да је Милаш ову опсежну књигу, која износи 603 штампане стране, објавио само под иницијалима, док је многе своје брошуре издао под пуним потписом. Према оцени Рајка Л. Веселиновића (*Историја српске православне цркве*, II, Београд 1966, 91), Милаш је „на основу Кончаревићевог Љетописа написао опсежно дело *Православна Далмација*“. Међутим, рукопис Кончаревићевог *Љетописа грађанских и црквених догађаја* је наводно изгубљен. Услед тога није се могло тачно утврдити у којој је мери Милаш користио овај драгоцен историјски извор приликом писања *Православне Далмације*, али је врло вероватно да се њиме обилато послужио, јер у његовој књизи има низ података које је могао преузети само из овога извора. Према томе, било је тачно Веселиновићево мишљење да је Милаш написао своје дело — „на основу Кончаревићевог *Љетописа*“ То би могао бити разлог зашто је ставио само своје иницијале.

³ О томе постоји једна врло карактеристична анегдота. Када је Далмација поново потпала под аустријску владавину, цар Франц I обишао је (у мају 1818) и ову „аустријску провинцију“ и изненадио се новим тековинама. На његово питање: „Ко је направио овај пут? Ко је уредио ову луку? Ко је основао ову гимназију?“ Франц је увек добијао исти одговор: „Ваше Величанство, Французи!“ Цар је на то одговорио: „Штета што нису дуже времена овде остали!“ (Л. Бакотић, *Срби у Далмацији*, Београд 1938, 30).

потребне одлуке, које је Дандоло упутио Наполеону, преко једне делегације далматинских Срба, с архимандритом Герасимом Зелићем на челу. Наполеон је примио делегацију и одобрио донесене одлуке.⁴

Исте године појавила се на црквено-политичкој позорници Далмације једна опскурна особа, која ће изазвати оштре сукобе и огорчене борбе — Венедикт Краљевић (1767—1862).⁵ У то доба у штабу генерала Мармона, војног команданта француских оружаних снага у Далмацији и Боки, налазило се и неколико Грка, међу којима и Никола Милареси, ранији секретар Француског конзулата у Сарајеву, који је лично познавао Краљевића и који је код Мармона припремио терен да он буде позван да дође у Далмацију.⁶ Дошавши у Сплит, Краљевић је одмах успео да стекне наклоност нових управљача. Случај је хтео да је Герасим Зелић преко Николе Миларесија, који је истовремено био и тумач за српскохрватски језик у Мармоновом штабу у Сплиту, чуо за овај карактеристичан дијалог:

„Мармон: Како се подносе Србијани, војујући с Турци?

Краљевић: Добро, и храбро се бију и побеђувају често Турке на баталијама.

Мармон: Под кога се краља желе Србијани подложити, да их заштитача?

Краљевић: Послали су ћесар аустријски, тако и император росијски своје комисаре у српски сенат и Карађорђију, да се пода њи подложе, али они неће ни под Аустрију, ни под Русију, него чекају с раскрыљеним рукама војску и оружје великога Наполеона.

Мармон: А шта мисли Босна?

Краљевић: Она је утјешњена од Турака, и не имају подобна Карађорђију, да узбуни народ, него ако мисли император Наполеон послати своје оружје у Турску, нека ми даде 1000 солдата и једнога генерала: ја ћу с њима поћи и узбунити сав народ христјански и освојити сву Босну и Македонију, и подложити великом Наполеону, а Србија једва то и чека“.⁷

⁴ Србско-далматински магазин, XXIX, Задар 1870, 9—78.

⁵ Краљевићева прошлост је врло тамна и мистериозна. Према веродостојном казивању архимандрита Герасима Зелића, који је неко време по свом звању викара Боке Которске морао с њиме да сарађује и имао прилике да га потпуно упозна, његово стварно презиме је Пичаура или Пичавура, а презиме Краљевић узео је тек доцније, када је као избеглица дошао међу Србе. Родио се у селу Балину близу Солуна. Отац му је био Цинцарин, а мати Бугарка. Као калуђер Манастира св. Анастасија код Солуна украо је из манастирске касе 6000 гроша и побегао прво у Букурешт, а затим у Јањину, где је три године служио као субаша код Али-паше. Просећи милостињу по Босни, дошао је у Сарајево и спријатељио се са митрополитом Калиником, фанаријотом, од кога је за новац купио прво титулу епископа кратовске дијецезе, а затим га је заменио и на положају босанског митрополита. У почетку првог српског устанка, када је изгледало да ће Карађорђе прећи Дрину и подићи устанак и у Босни, Турци ухвате Краљевића и баце га у тамницу у Травнику, одакле се искупио помоћу мита и прешао у Аустрију. (Житије Герасима Зелића, III, Београд 1900, 94—98, 199—202).

⁶ Споменак Милорадов, Гласник православне далматинске цркве, IX, 7. Задар 1905.

⁷ Житије Г. Зелића, III, 95—96.

Зелић је овај дијалог пропратио овим кратким, али садржајним коментаром: „Знала је ова хитра лисица с лажима увући се Мармону и Французима у њедра, да га узму у своју протекцију и прочитаја“ На другом месту Зелић каже да је „добро предвидио“ да је Краљевић — „волк под овчијом кожом“

У марту 1809. у северној и средњој Далмацији букнула је против Француза оружана побуна, у којој су учествовали и Хрвати и Срби, а на челу побуњеника налазили су се фратар Андрија Доротић и игуман Стеван Дубајић, први католички а други православни клерикалац. Када је избио рат између Аустрије и Француске, обојица су се активно ангажовали за Аустрију. Доротић је упутио 12. V 1809. посебан проглас на народ с позивом на устанак против Француза:

„На оружје, на оружје, моја браћо! Врме јест за отети се и одбигнути испод претешког јарма, који како опћенито на све народе, тако и на вас поставити мисли лажљиви Наполеон, прогонитељ Бога, свете цркве и човичје нарави (...) Роби цркве и манастире, упушћује села и градове, разлучива муже и жене, раставља синове од родитеља и сили под оружје чобане и морнаре“⁸

Далматински Срби су се поделили у два табора: једни су били за Аустрију, а други за Французе. Краљевић је претпостављао да ће Наполеон коначно остати победник и експонирао се за Французе. Никодим Милаш овако приказује Краљевићево држање у овом судбоносном историјском тренутку:

„Генерал Мармон, који се са великом војском налазио тада у Островици, позове к себи Краљевића, да би он епископским својим ауторитетом породио, да приведе к свијести православне свештенике да буду послушни власти, а кроз свештенике да би се и народ смирио. Краљевић се одозве радо позиву, и развије најенергичнији рад у корист Француске (...) Краљевић употреби противу њих (устаничких вођа) најтежу црквену казну, проклетство. За Далматинца, по природи побожнога, ова је казна била исто што и смрт (...) Он објави 29. IV 1809. исту нарочитом окружницом на све далматинско свештенство, које је дужно било прочитати са св. олтара у свима црквама ту окружницу“⁹

После Краљевићеве анатеме дошла је још и пресуда Француске ратне комисије, којом се осуђују предвођитељи устанка у Далмацији.¹⁰ Краљевићева интервенција постигла је од њега очекивани резултат: гувернер Дандоло је у суперлативима похвалио његове „драгоцене услуге француској влади“ и јавио му је да је већ у свему обавестио Наполеона, који ће га — наградити.¹¹ Краљевић није дуго чекао на обећану награду: Дандоло је већ

⁸ Андрија Dorotić, *Enciklopedija Jugoslavije*, III, 61. К. Љубић, *Progonstvo Fra Andrije Dorotića, Narodni koledar*, 1870, 91—101.

⁹ Н. Милаш, *Православна Далмација*, 490—491.

¹⁰ Т. Erber, *Storia della Dalmazia dal 1797. al 1814. III*, Zara 1886—1892.

¹¹ Хисторијски архив Задар, списи православне епархије далматинске, инв. бр. 535—536/1809.

28. XI 1809. Наполеону предложио за далматинског епископа Венедикта Краљевића,¹² а он га је наименовао својим указом од 26. III 1810.¹³

Међутим, владавина „великог Наполеона“ над Далмацијом и Боком није дуго потрајала. Већ 6. XI 1813. Краљевић је издао нову окружницу, у којој је свечано позивао православно свештенство у Далмацији „на верност и оданост Његовом Величанству цару Францу I и прејасној Хабсбуршкој династији“.¹⁴ Два дана доцније Краљевић је јавио митрополиту Стефану Стратимировићу како је „читава Далмација срећна и радосна што је поново потпала под просвећену власт аустријског цара“ и моли га — као врховног поглавара над свима православним народима у царевини — да и њега прими „под своје очинско окриље“ и да му подари своје „благонаклоно милосердије...“¹⁵

Далеко пре него што ће се Краљевић отворено изјаснити за унију, Стратимировић је о њему стекао лоше мишљење, по свој прилици на основу информација архимандрита Герасима Зелића и протосинђела Кирила Цвјетковића, с којима је био у сталном контакту. У своме извештају од 3. VIII 1815. Стратимировић је предложио Дворској комисији да Краљевић буде пензионисан и уклоњен из Далмације. У истом извештају је обавестио да међу далматинским Србима моментално нема подесне личности за новог епископа, него да би из Карловачке митрополије морао бити послат човек који ће умети да управља далматинском дијецезом по законским прописима, који важе за све остале епископе у аустријским земљама.¹⁶ Стратимировић је очевидно настојао да се утврди право карловачког митрополита да предлаже кандидате за будуће епископе и у Далмацији.

Краљевић је често одлазио у Беч и тамо је дознао за Стратимировићев предлог о његовом пензионисању. Осим тога он је морао претпостављати да његово раније изразито франкофилско држање није могло остати непознато аустријској обавештајној служби. Желећи да се по сваку цену одржи на положају, а осећајући се несигуран и без подршке и од карловачког митрополита и од бечке владе, Краљевић је одједном постао подложен утицајима са стране. Врло је вероватно да је прва сугестија о прихватању уније потекла од његовог секретара, Италијана и ревносног католика Андрије Руђерија.¹⁷ Док је Руђери послужио Краљевићу као веза са генералом Фрањом Томажићем, далматинским намесником, дотле му је његов бечки адвокат Урлих Офенбах издејствовао аудијенцију код цара Франца и довео у директан контакт с аустријским министрима. Из обимне Краљевићеве преписке даје

¹² Ibid. 540/1809.

¹³ Ibid. 542/1809.

¹⁴ Ibid. 364/1813.

¹⁵ Архив САНУ у Ср. Карловцима „А“ инв. бр. 103/1813.

¹⁶ Ibid. „А“ инв. бр. 46/1815.

¹⁷ Н. Милаш, *ibid.* 510—517.

се сагледати да је он већ 15. IX 1815. сасвим отворено и без икаквих резерви обавестио бечку владу о својим политичким плановима у вези с реализацијом уније:

„Учење моје цркве није у ничему противно учењу римске цркве (. .) У узajамном штовању церемонијала једне и друге цркве ја сам већ успео, а почео сам сада настојати да се почитују и догмати римске цркве, који се само по форми разликују од догмата источне цркве (. .) и ја се надам да ћу у недалекој будућности постићи, да се у догматичким питањима сједини моја црква са римском црквом, те да будемо у вјери једни, а само у обредима различни. Божја заповијед да мора бити једно стадо и један пастир, дужан је сваки да се стара извршити, а нарочито епископи. А ја сам увјерен да би ово дјело било пријатно и нашем великодушном и моћном цару и његовој влади“.¹⁸

Стратимировић је у својим поверљивим писмима пријатељима изнео низ података, који јасно показују да је главни унијатор унијаћења Срба у Хабсбуршкој Монархији био сам цар Франц I.¹⁹ Краљевић је постао само један од извршилаца његове унијатске политике.

Незадовољан недовољним образовањем православног клера, Стратимировић је у неколико наврата истицао потребу за оснивањем православне богословије у Далмацији или — уколико то из финансијских разлога није могуће — упућивањем младих Срба на школовање у богословији коју је он основао у Сремским Карловцима. Далматински намесник Фрањо Томашић је у том смислу писао 15. II 1816. Краљевићу и предложио му једно од та два решења, са посебним питањем: „Уколико би се сматрало нужним основати богословију у покрајини, да ли би се у самој покрајини нашло способних људи, који би могли обављати дужност управитеља и наставника, или би их требало позвати из Угарске?“²⁰ Под Угарском Томашић очевидно није мислио на Мађарску, него на Војводину, односно на Карловце, на свршене богослове које би предложио Стратимировић.

Међутим, Краљевић је у писму од 6. III 1816. одбио и једну и другу солацију, са мотивацијом „да су Карловци далеко, да младићи тамо не би могли бити под његовим надзором и да се они тамо не би могли образовати у духу и правцу као што он то жели према својим намерама“ Одбијајући оба предлога, Краљевић је одговорио да он жели да оснује богословију или семинаште у Шибенику, у својој резиденцији, а да ће наставнике довести из Аустрије!²¹

Краљевић је први пут примљен у аудијенцију код цара Франца за време његовог боравка у Трсту, у мају 1816. Аудијенција је траја-

¹⁸ Хисторијски архив Задар, списи далм. прав. епархије, инв. бр. 120/1815.

¹⁹ Тајна писма архиепископа Стефана Стратимировића, Беседа, 18, Нови Сад 1868.

²⁰ Президијални списи Намесништва Далмације, инв. бр. 45/1816.

²¹ Списи далм. прав. епархије, инв. бр. 314/1816.

ла 45 минута.²² Приликом цареве посете Далмацији (1818) Краљевић је три пута био у аудијенцији, два пута у Шибенику и једанпут у Книну. Ове аудијенције трајале су дуже него што је уобичајено. Главне теме разговора биле су оснивање богословије или семеништа у Шибенику и унијаћење Срба у Далмацији и Боки. Приликом последње аудијенције цар је Краљевића позвао да лично дође у Беч, ради договора о „унијатском семеништу“.²³

Краљевић је у Бечу о владином трошку боравио од краја септембра 1818. до краја фебруара 1819. У Бечу је саставио и поднео влади исцрпан елаборат о организовању и спровођењу уније међу Србима у Далмацији и Боки. У том елаборату Краљевић је, између осталог, конкретно предложио да се у Шибенику отвори „унијатско семениште“ за школовање клера у Далмацији, Боки и Истри; да се за наставнике доведу унијатски свештеници из Галиције, који ће примати плату из државне благајне; да се ту заједно школују и васпитавају младићи и католичког и православног обреда; да се сиромашним студентима доделе стипендије; да се свршени богослови оба обреда, који буду постигли најбоље оцене, као стипендисти пошаљу на даље студије у Беч, на Теолошки факултет, да би добили квалификације за највиша места у црквеној хијерархији у Далмацији.²⁴

У току петомесечног бављења у Бечу, Краљевић је — захваљујући у првом реду своме адвокату Улриху Афенбаху — успео да издејствује оно што је за њега било најважније: дефинитивно признање за далматинског епископа (са свима привилегијама које припадају осталим епископима на подручју Карловачке митрополије) и повишење годишње плате на 20.000 форината.²⁵

Вести о Краљевићевој унијатској оријентацији дочекане су међу Србима у Далмацији и Боки са запрепашћењем. Прве оправдане сумње изазвало је увођење тајног протокола у епископској канцеларији у Шибенику.²⁶ Незадовољство је прерасло у право огорчење када су из Галиције (у децембру 1819) допутовали унијатски мисионари, позвани за наставнике у планираном „унијат-

²² Д. Руварац, *Автобиографија протосинђела Кирила Цвјетковића*, Београд 1898, 88—90.

²³ *Црквени догађаји од 1778. до 1836. Гласник прав. далм. цркве*, IX, 9, 1905.

²⁴ *Corrispondenza fra il vescovo Cradlievich et alcuni alti impilgati austriaci*, Цорфи 1862. — Ј. Влацић, *Одлука цара Франца I, о унијаћењу православних у Далмацији* (по необјављеним тајним актима архива Далматинског намесништва). *Богословље*, XI, 1 и 2, Београд 1936. — *Исти, Семинар у Шибенику за православне ђаке будуће унијате*, *Богословље*, XV, 3 и 4, Београд 1941. — Из овде објављених архивских докумената даје се јасно сагледати читава процедура која је планирана као најбржи пут ка унијаћењу Срба у Далмацији и Боки.

²⁵ Н. Милаш (*Православна Далмација*, 522) спомиње плату од 20.000 франака. Међутим, француска валута била је у Далмацији у оптицају само за време француске владавине и провизоријума, али 1819. биле су већ у оптицају аустријске форинте, које су замениле француске франке.

²⁶ Д. Руварац, *ibid.* 125, 130.

ском семеништу“²⁷ О њиховом доласку одмах је обавештен митрополит Стратимировић од људи његовог поверења, с којима се годинама дописивао. Од тих дописа нарочито је карактеристичан овај Герасима Зелића, датиран у Задру 23. XII 1819, у коме је између осталог јавио ове појединости:

„На 6. текућег декемврије дошла су 4 попа унијата из Галиције, од Лемберга (...) Србски не зна ни један, него Немецки, латински, и 2 говоре и талијански; дошли су ради Семенарија у Шибеник, и чекају овде из Боке Которске проклетог Краљевића (. . .) Ови су му донели од Цара дарове за цркве (...) Кажу да коштају 24.000 форината добра новца. Ево за коју цену продаде Краљевић наш закон! Осим што му је 2000 плаће више, од кад је вратио се из Беча (. . .) Говори се, да ће брзо добити из Рима перпере, како и Исидор Епископ, издајник грчки у Флоренцији. Ево шта дочека јадна Далмација и Бока после 150 година, и после гоненија од Римски бискупа под Венецијани! Данас доиде Цинцар, те нас продаде!“²⁸

Павле Соларић, писмом из Венеције од 1. II 1820, јавио је Стратимировићу ове нове појединости:

„Новост с унијом у Далмацији (...) потврђује се и писменим и устменим свеобштим разглашењем. Она четири унијатска попа у Задру иду у нашу цркву, поју у њој и совершују мала нека друга (не знам сопствена, какова) дејствија! (...) Но сви говоре, да ће они отићи откуда су и дошли, и да је у Далмацији, а јоште више у Боци, уведеније уније за овај крат невозможн“.²⁹

Када се Краљевић вратио са свога другог пута из Беча (у априлу 1820) у Шибеник, нико га није дочекао, а сутрадан је 12 црквених тудора дошло да му у очи саопште „да се он у Бечу поунијатио и да га више никада неће признавати за свога пастира, нити онијем унијатом давати своје дјече на науку“ Већ после неколико дана депутација шибенских Срба отишла је у Задар и поднела Намесништву своју тужбу против Краљевића. Њима су се придружили и задарски Срби и пружили им пуну подршку. Како су сви ови кораци остали без резултата, далматински Срби су се обратили самом митрополиту Стратимировићу. Писмо је датирано у Шибенику 30. IV 1820. Саставио га је и први потписао Герасим Зелић, који је у име далматинских Срба обавестио Стратимировића о Краљевићевим припремама за отварање „унијатског семеништа“ и обратио му се с овом молбом:

²⁷ О њиховом броју постоје неслагања међу историчарима. По Милашу (Православна Далмација, 523), дошла су свега тројица: Алексije Ступницки, одређен за ректора и наставника моралног и пастирског богословља; Јаков Честински, за црквену историју и црквено право; Јаков Чировски, за библијску науку и догматичко богословље. Међутим, по Љуби Влацићу (Неколико докумената из доба првог и другог покушаја унијаћења православних у Далмацији, Магазин Сјеверне Далмације, I, Сплит 1934, 67—70) дошла су четворица: четврти се звао Василије Терлецки. Трећи наставник се није звао Јаков Чировски, него Јаков Жеровски, као што то разговетно стоји на њиховом поднеску, датираном у Шибенику 13. VI 1821. (Тајни списи Намесништва, VIII, 87/1821).

²⁸ Вукова преписка, III, Београд 1909, 679—680.

²⁹ Ibid. III, 681.

„Ми, Ваше високопревосходителство, прије ћемо главе и све имуће наше изгубити нежели под именом унијатска и измјењенију закона остати. До данас нигдје межу нама унијатског имена није било, и од данас пак нипошто нећемо ји межу нама да се укорјењавају сносити (...) и да пак он нас околу 70.000 душа има продати (. .) Вопијемо к Вам: спаси нас, да не погибнемо ...“³⁰

Стратимировић се није оглушио о ове вапаје далматинских Срба, него је о њиховим оправданим захтевима обавестио не само аустријског цара Франца I него и руског цара Александра I. На конгресу Свете Алијансе у Љубљани (у марту 1821) руски цар се код аустријског цара заузимао за ствар далматинских Срба.³¹ Осим тога, Михаило Бесаровић, представник православних црквених општина из целе Далмације, Боке и Истре, предао је том приликом лично цару Францу меморијал, у коме је молио: 1) да Краљевића уклони с епископске столице; 2) да постави новог епископа на његово место; 3) да се опозову унијатски свештеници из Далмације; 4) да се на њихова места поставе наставници из Сремских Карловаца.³²

Ни један од карловачких митрополита није се тако свесрдно ангажовао у борби против унијаћења далматинских Срба као Стратимировић, који се није ограничио само на усмене жалбе цару и појединим министрима, него им је слао и детаљно образложене писмене поднеске и у преводу на немачки језик молбу далматинских Срба, да се престане са верским насиљима и да се свакоме дозволи слобода савести. Међутим, Краљевић је преко свога бечкога адвоката Афенбаха убрзо дознао за све Стратимировићеве поднеске цару и министрима, и одмах почео да се свети својим противницима. Први на удару били су Герасим Зелић и Кирило Цвјетковић.³³

До отварања „унијатског семеништа“ у Шибенику ипак није дошло. Против воље Стратимировића, уз подршку Намесништва, Краљевић је покушао да придобије најнужнији број ученика, да би школа могла започети рад, али је опозиција била тако упорна и добро организована да су се уписала свега шесторица. Врбовање ученика по свима православним општинама Далмације и Боке изазвало је још веће огорчење. Краљевић је постао најомрзнутија личност код приморских Срба, а тај колективан револт дошао је до изражаја и у идејама о његовом убиству.³⁴ Најзад, дошло је и до крвавог обрачунавања. У кочијама далматинске епископије (10. VI 1821) провозали су се по околици Шибеника ректор Семеништа Ступницки, командант града Гример, полициј-

³⁰ Житије Г. Зелића, III, 121.

³¹ Ј. Радонић, *Римска курија и јужнословенске земље*, 620.

³² *Ibid.* 622.

³³ О свему томе има аутентичних података у *Житију Г. Зелића* и у *Аутобиографији К. Цвјетковића*. Наравно, оба ова изворна документа нису штампана у Аустрији, него у Београду. Обојица су умрли у заточењу.

³⁴ К. Цвјетковић, *ibid.* 225.

ски комесар Геталди и један артиљеријски мајор. На повратку с излета у град „из једног грма пукоше неколике пушке, и један хитац погоди каноника Ступницког у прса, други рани команданта Гримера, а трећи удари у шешир комесара Геталдија. Ступницки је одмах последије тога умро, а мјесец дана касније умро је и Гример“.³⁵ Атенгатори су одмах похватани. На суђењу се испоставило да су намеравали да убију самога епископа, претпостављајући да је он у кочији „у виолетовом абару“, а то је међутим био Ступницки. Према архивским истраживањима Димитрија Руварца:

„Задарске и шибеничке тамнице се напунише Србима, међу којима је био протосинђео Кирило Цвјетковић. Њега у први мах држаше затворена у тврђавици Љуљевцу код Шибеника, а затим га одведеше у Задар. У истражном затвору држаше Кирила 4 године и 3 месеца, а затим га осудише на 20 година робије, коју је он у Градишци, у Славонији, и одробовао. С њим су још њих 20 осудили на робију и одвели у Градишку, од којих су се 1838. налазили у животу сем Кирила само њих двојица. Остали су сви у Градишци помрли“.³⁶

Унијатски мисионари вратили су се у Галицију не извршивши Краљевићеву „мисију“ Једна тамна епизода у историји Далмације била је завршена.

III. — Контрверзе о Краљевићу и Вуку. — Из историјских извора не даје се јасно сагледати како је и чијом иницијативом дошло до првога контакта између Краљевића и Вука. Према истраживањима Љубе Влачића изгледа као да је Краљевић први позвао Вука да се јави за наставника планиране Богословије (или Семеништа) у Шибенику.³⁷ Међутим, то неће бити тачно. Из Краљевићевог писма од 22. X 1816. даје се разабрати да је иницијатива, по свој прилици, потекла од самога Вука, који је у то време живео у тешким материјалним приликама и обратио се Краљевићу са предлогом да у Далмацији оснује једну српску богословску школу и да и њега постави за наставника. У одговору, написаном старим језиком и правописом, са пуно тешких граматичких грешака, Краљевић се извињавао Вуку због „погрешности, јербо ја нисам Серблин него Грек и на србском језику самоук“ На Вуков предлог Краљевић му је одговорио: „Не да настојим установити училиште овде, него (...) јесам радио, и непрестано радим ( ) толико и с таким охотом и ревностию, да већ јесам готов уфатити суху болест“.³⁸ У истом писму Краљевић је покушавао да овим речима објашњава из којих разлога још није успео да оствари своја настојања:

³⁵ Н. Милаш, *ibid.* 537

³⁶ Д. Руварац, *Додатак аутобиографији К. Цвјетковића*, 244.

³⁷ Љ. Влачић, *ibid.* 57.

³⁸ Вукова преписка, II, 526.

„Прво, што у Далмацији никаквога мужа за учитеља није се могло наћи, а требало је и четири, на другог пак владаније, политически ради вид нисам усуждавао призвати; понеже било ми је забрањено; друго, што војине ради, опредељену суму новаца за тај предмет нисам могао добити“.³⁹

У истом писму Краљевић је обавестио Вука да је о тој ствари говорио и са „Његовим Императорским Величеством“ приликом аудијенције у Трсту, да су га после овога сусрета „питали и истраживали неке информационе“, које је „десет крат предао“, али да је све било „залудо“ После своје аудијенције Краљевић се обратио „Његовом Превосходителству Г Митрополиту“ (Стефану Стратимировићу) с молбом „да би настојао наћи и послати ма кога мужа, био мирскога или свјештеничког чина, и који би искусан био у Богословији пјенију и другим правилам церковним у сербском језику“. Али, ни ту наводно није наишао „на очекивано разумевање“. Најзад Краљевић се одлучио „собственим трошком установити једно училиште за свештена лица“ На Вукову конкретну понуду за наставника, Краљевић је одговорио овако:

„Дакле ви, љубезни мој, ако имате способност у Богословији к пјенију и другим правилам церковним, можете доћи амо; ако пак нисте способни у томе него само за литературу, а ви обзнаните ме у чем сте способни, Граматика ли, или у што друго. И, ако всемилостиви Император наш склонио би се дати, за мене многократно взиисаемо⁴⁰ училиште, ја ћу вас имати на памет и презваћу за једнога учитеља“.⁴¹

Међутим, ово је било само празно обећање. Краљевић уопште није имао намеру да ангажује Вука за планирану богословску школу. Ово му је послужило само као згодан изговор да одбије Вукову понуду. За пројектовано „унијатско семениште“ Краљевићу су били потребни унијатски мисионари, а не Вук и људи његовог кова. Када се понудио Краљевићу за учитеља, Вук није могао ни претпоставити да би то могло да постане некакво „унијатско семениште“ Да је то могао предвидети, Вук се сигурно не би ни понудио за учитеља, јер је од почетка био одлучан противник уније и унијаћења.

Одазивајући се Вуковој молби да његов Рјечник препоручи свештенству своје епископије, Краљевић је написао посебан циркулар, датиран у Шибенику 8. VI 1816, којим је позвао „свакога свештеника и сваког књижевног Христијанина Серблина и љубитеља свог језика и национа, да се пренумерира на овај велеполезни Словар, јер овај не само нашим самоукиим Серблем у Далмацији и Боки, но и свим просветливим нашим имењаким јест весма потребан и без таковог бити не могу“. Краљевић је овим речима

³⁹ Ibid. II, 526.

⁴⁰ Тражено.

⁴¹ Вукова преписка, II, 527.

препоручио пастви у својој епископији да се „пренумерира“ на Вуков *Рјечник*:

„Овакови велекористни *Сербски Рјечник (Лексикон)* г. Вук Стефановић сочињава и на свијет издати справље (...) Овај исти *Словар* биће посве с речима богат и са многим именованијама умножен (. .) Сочинитељ овога *Рјечника*, јаки Серблин и љубитељ свога Сербскога рода, објављује нам, и препоручује се, да би који од нас имао, и ваља да има, вољу на таку полезну књигу пренумерирати се, које је цена 10 фјорина у карти т.ј. у сребру 10 цванцика; но доиста ни мало плаћена није, када на њезину важност помислимо“.⁴²

Истим овим циркуларом Краљевић је позвао заинтересоване да претплату пошаљу њему као поверенику, а он ће прикупљени новац доставити Вуку. На овај начин он је намеравао да издејствује да број „пренумераната“ из његове епископије буде што већи. Краљевић то није чинио из неких личних симпатија према Вуку, нити из начелних разлога, којима се никада није руководио, него само зато што је дознао за Стратимировићеву мржњу према Вуку и што је погрешно претпостављао да је можда и Вук склон унији и унијаћењу. Желећи само из тих и таквих побуда да помогне Вукова настојања, Краљевић се потрудио да у својој епископији прикупи знатан број „пренумераната“ на Вуков *Рјечник*, иако је овај био на индексу проscribeованих књига. Најверодостојнији доказ да је Краљевић првенствено супротстављајући се Стратимировићу показао тако „велику ревност“ у прикупљању претплатника на *Рјечник* представља Краљевићево писмо од 20. X 1816, у коме се жалио Вуку да Стратимировић нема разумевања за његове напоре да оснује богословску школу у Шибенику.⁴³

Карактеристично је да је не само Краљевић него чак и далматински намесник генерал Лилиенберг показивао извесну наклоност према Вуку, за кога је свакако дознао да му је пријатељ и заштитник Јернеј Копитар, познати Стратимировићев противник.⁴⁴ Сам Вук спомиње да га је Лилиенберг, приликом његовог боравка у Задру, у лето 1838, лепо примио и дао му препоруку за среске начелнике у Далмацији — да му се нађу при руци за све време његовог боравка.⁴⁵ Међутим, према архивским истраживањима Динка Форетића: „Зачуђује да ни међу президијалним ни тајним списима Намјесништва нема ниједног документа који би се односио на ово путовање“.⁴⁶ Није искључено да је можда ова докумен-

⁴² Ibid. II, 529.

⁴³ Ibid. II, 527.

⁴⁴ К. Милутиновић, *Vuk i pravoslavna crkvena hijerarhija u Austriji*, Jugoslovenski istorijski časopis, XXII, 1—2, 1987.

⁴⁵ Љ. Стојановић, *Живот и рад Вука Стефановића Караџића*, Београд 1924, 436—438.

⁴⁶ Д. Форетић, *Marginalije uz odnose Vuka Karadžića s Dalmacijom*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, razdio historije, arheologije i historije umjetnosti, IV, Задар 1966, 131—132.

та уништио сам Лилиенберг, када је дознао да је Вук дописни члан „Санкт-Петербуршког ошества росијске словесности“ и да је добио сребрну медаљу Росијске императорске академије у знак признања за научне заслуге.

Једини од тадашњих српских књижевника у Далмацији и Боки, који је још пре победе Вукових језичких и правописних рефорама почео писати на народном језику био је Јован Сундечић. Иако свештеник и наставник задарске Православне богословије (која је основана уместо Краљевићевог планираног „унијатског семеништа“), добро познавајући конзервативне ставове далматинских епископа према Вуковом правопису уопште, а према увођењу „шокачке јоте“ посебице, Сундечић је не само писао него и штампао своје песме народним језиком и новим правописом, чиме се озбиљно замерио својим старешинама. Први сукоб имао је с епископом Јеротијем Мутибарићем, а други с епископом Стефаном Кнежевићем, који је био још оштрији и карактеристичнији:

„За мојега учитељевања у православној задарској Богословији упитам неком приликом свога владика Кнежевића да ми искрено каже рад шта ме онако мрзи, као што ме бијаше онда мрзио. Одговори ми: „Ја немам ништа против вас. Ви сте приљежан професор; ви се најморалније владате; неуморни сте у вашем послу; али, мој драги, ви тежите на Унијатство!“ — „А за Бога, по чему ви то судите?“ — „По томе, прихвати он, што ви латинцом пишете!“ — Ја се насмијешим на ове ријечи, и добро се сјећам да сам му овако одговорио: „Радујем се, Ваше Високопреосвештенство, те рекосте да је тај сами и једини узрок ваше против мене мржње. А што се тиче писања латинцом, кад бих ја знао да се православље збиља оснива на овим или на оним словима, вјерујте да бих се с ове стопе одрекао и вас и тога нашега православља!“⁴⁷

Јован Сундечић био је један од оних изузетно ретких православних свештеника у Далмацији и Боки који је међу првима почео да употребљава чак и анатемисану „шокачку јоту“, коју је митрополит Стратимировић прогласио за — „срп нечастивога“!

Насилно унијаћење у Далмацији и Боки трајало је све до 3. XI 1841. године, када је нови далматински намесник Аугуст Турски (Tursky) објавио царску одлуку против прозелитизма, потписану још 25. IX 1841.⁴⁸ Генерал Лилиенберг био је последњи царски аустријски намесник који је покушавао да далматинским Србима силом наметне унију.⁴⁹

⁴⁷ Ј. Сундечић, *Живот и рад Дра Божидара Петрановића*, Дубровник 1879, 14.

⁴⁸ Хисторијски архив Задар, президијални списи Намесништва инв. бр. 22492, од 3. XI 1841.

⁴⁹ Н. Милаш: „Чим је нестало Лилиенберга, почела је одмах малаксавати и унијатска објест у Далмацији, и ако су пређашњи будитељи уније продужавали и даље свој прозелитски посао, али успјех им није био сада као прије, јер губернијум их не само није штитио, него је и подвргавао разним казнама оне, који су вријеђали православну вјеру или нагонили православни народ на пражеру“. (*Православна Далмација*, 590).